

ค่าเสียหายเชิงลงโทษตามกฎหมายลักษณะละเมิด
กรณีความผิดเกี่ยวกับทຸรศีลธรรม

Punitive Damages under Tort Law in Cases of
Wrongdoing Related to Immorality

บุณทริกา โอทากานนท์¹

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต

306 แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240, ประเทศไทย

อีเมลติดต่อ: pamotaganonta@gmail.com

Boonthariga Otaganonta²

Faculty of Law, Rattana Bundit University

306 Khlong Chan, Bang Kapi , Bangkok 10240, Thailand

Email: pamotaganonta@gmail.com

จักรินทร์ สมมติ³

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต

306 แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240, ประเทศไทย

อีเมลติดต่อ: pamotaganonta@gmail.com

Jackarin Sommati⁴

Faculty of Law, Rattana Bundit University

306 Khlong Chan, Bang Kapi , Bangkok 10240, Thailand

Email: pamotaganonta@gmail.com

Received: October 2, 2025 Revised: January 26, 2025 Accepted: January 30, 2026

¹ อาจารย์.

² Lecturer.

³ อาจารย์.

⁴ Lecturer.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ประการสำคัญเพื่อการศึกษาถึงประวัติความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนความหมายและลักษณะทั่วไปของค่าเสียหายเชิงลงโทษ (Punitive Damages) และศึกษาวิเคราะห์กฎหมายที่มีความเกี่ยวข้องกับค่าเสียหายเชิงลงโทษ ทั้งในส่วนของบริบทกฎหมายไทยและกฎหมายของต่างประเทศที่มีความก้าวหน้าในเรื่องดังกล่าว ตลอดจนมุ่งศึกษาถึงสภาพปัญหาทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับค่าเสียหายเชิงลงโทษตามกฎหมายลักษณะละเมิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีความผิดที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีศีลธรรม (Immorality) เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้มาเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงปัญหาเกี่ยวกับหลักเกณฑ์การกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษตามกฎหมายลักษณะละเมิดในกรณีความผิดเกี่ยวกับทฤษฎีศีลธรรมให้มีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาพบว่า ในปัจจุบันเมื่อพิจารณาจากแนวคำพิพากษาของศาลไทยที่ผ่านมา ศาลไทยยังไม่อาจใช้อำนาจในการกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษตามกฎหมายลักษณะละเมิดในกรณีความผิดเกี่ยวกับทฤษฎีศีลธรรมได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากระบบกฎหมายละเมิดของประเทศไทยในปัจจุบันยังคงยึดถือหลักการเยียวยาค่าเสียหายตามความเสียหายที่แท้จริงเป็นหลัก ส่งผลให้เมื่อเกิดกรณีการกระทำละเมิดที่ขัดต่อศีลธรรมอันดีอย่างร้ายแรง ศาลจึงไม่สามารถลงโทษผู้กระทำความผิดเพื่อป้องปรามมิให้เกิดการกระทำความผิดซ้ำในลักษณะเดียวกันได้ ผู้เขียนจึงมีความเห็นและขอเสนอแนะว่า ประเทศไทยควรกำหนดหลักเกณฑ์การลงโทษทางแพ่งหรือหลักเกณฑ์เกี่ยวกับค่าเสียหายเชิงลงโทษดังกล่าวไว้ให้มีความชัดเจนและเป็นรูปธรรม โดยการตราหรือแก้ไขเพิ่มเติมไว้ในบทบัญญัติของกฎหมายลักษณะละเมิดอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้บังคับใช้กฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นศาลหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง สามารถนำหลักเกณฑ์ดังกล่าวไปปรับใช้ปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง แม่นยำ และเป็นไปตามกรอบของกฎหมายที่บัญญัติไว้

คำสำคัญ: ค่าเสียหายเชิงลงโทษ; กฎหมายละเมิด; ความผิดเกี่ยวกับทฤษฎีศีลธรรม

Abstract

This article primarily aims to examine the historical background, concepts, theories, definitions, and general characteristics of punitive damages (Punitive Damages). It further analyzes relevant legal frameworks governing punitive damages under both the Thai legal context and advanced foreign jurisdictions. Additionally, this study investigates the legal issues surrounding punitive damages under the law of torts, focusing specifically on wrongdoings related to immorality (Immorality), in order to propose guidelines for amending and improving the legal criteria for awarding punitive damages in cases of immorality-related torts to enhance their appropriateness and efficacy.

The findings reveal that, under the current jurisprudence of Thai courts, judicial authorities remain unable to fully exercise their discretion to award punitive damages for tortious acts rooted in immorality. This limitation arises because the contemporary Thai law of torts

heavily adheres to the principle of compensatory damages based on actual losses. Consequently, when egregious torts that severely violate public morality occur, courts lack the mechanism to penalize wrongdoers to deter future recidivism in a similar manner. Therefore, the author proposes that Thailand should distinctively codify concrete criteria for civil penalties or punitive damages within its statutory law of torts. Establishing clear legal parameters will enable law enforcement and judicial authorities to apply these principles accurately, precisely, and within a well-defined statutory framework.

Keywords: Punitive Damages; Tort Law; Immorality Offenses

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความผิดที่เรียกว่า “ทุสศีลธรรม” หมายความว่า “ไม่มีศีลธรรมและการกระทำนั้นเป็นความผิดทางอาญา”⁵ ผู้เสียหายสามารถฟ้องเป็นคดีแพ่งเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนได้ หรือจะฟ้องเป็นคดีเกี่ยวเนื่องกันที่เรียกว่า “คดีแพ่งเกี่ยวเนื่องคดีอาญา” กล่าวคือ เป็นคดีแพ่งที่มีมูลการกระทำความผิดทางอาญา หรือความรับผิดชอบในทางแพ่งที่เป็นผลโดยตรงจากการกระทำความผิดทางอาญา เช่น ความผิดเกี่ยวกับเพศ ชีวิต ร่างกาย จิตใจ เสรีภาพ ชื่อเสียง หรือทรัพย์สิน เป็นต้น ซึ่งในบทความนี้ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงเฉพาะความผิดเกี่ยวกับทุสศีลธรรมเท่านั้น โดยที่ความผิดเกี่ยวกับทุสศีลธรรม เป็นความผิดเกี่ยวกับเพศตามประมวลกฎหมายอาญาด้อย ซึ่งการกระทำความผิดดังกล่าวนี้มีทั้งความผิดที่ยอมความได้และยอมความไม่ได้ เช่น ความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเรา และอนาจาร ซึ่งเป็นการกระทำความผิดระหว่างคู่สมรสถ้ามิได้เกิดต่อหน้าธารกำนัล หรือไม่เป็นเหตุให้ผู้ถูกระทำได้รับอันตรายสาหัสหรือถึงแก่ความตาย หรือการกระทำความผิดอนาจารที่มีได้เกิดต่อหน้าธารกำนัล หรือมิได้เป็นการกระทำต่อเป็นการกระทำแก่บุพการี ผู้สืบสันดาน พี่น้องร่วมบิดามารดาหรือร่วมแต่บิดาหรือมารดา ญาติสืบสายโลหิต ศิษย์ซึ่งอยู่ในความดูแล ผู้อยู่ในความควบคุมตามหน้าที่ราชการ ผู้อยู่ในความปกครอง ในความพิทักษ์ หรือในความอนุบาล หรือผู้อยู่ภายใต้อำนาจด้วยประการอื่นใด และมีได้เป็นการกระทำแก่บุคคลซึ่งไม่สามารถปกป้องตนเองอันเนื่องมาจากเป็นผู้ทุพพลภาพ ผู้มีจิตบกพร่อง โรคจิต หรือจิตฟั่นเฟือน คนป่วยเจ็บคนชรา สตรีมีครรภ์ หรือผู้ซึ่งอยู่ในภาวะไม่สามารถรู้ผิดชอบ การกระทำที่ได้กล่าวมานั้นเป็นความผิดอันยอมความได้ตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 281

ความรับผิดทางอาญาที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นมีอัตราโทษสูงสุดคือ ประหารชีวิต กรณีผู้ถูกระทำถึงแก่ความตาย หรือได้รับอันตรายสาหัส นอกจากนั้นการกระทำความผิดเกี่ยวกับเพศต่อเด็กที่มีอายุไม่เกิน 15 ปี ในบางฐานความผิดก็มีอัตราโทษสูงสุดประหารชีวิตเช่นเดียวกัน กล่าวคือ “ผู้ใดเพื่อสนองความใคร่ของผู้อื่น

⁵ ประสิทธิ์ จงวิจิต, *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิด จัดการงานนอกสั่ง และลามกผิดได้*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2554), 524.

เป็นธุระจัดหา ล่อไป หรือพาไปเพื่อการอนาจารซึ่งชายหรือหญิง โดยใช้อุบายหลอกลวง ชูเชิญ ใช้กำลัง ประทุษร้าย ใช้อำนาจครอบงำผิดคลองธรรม หรือใช้วิธีข่มขืนใจด้วยประการอื่นใด...” โดยที่ความผิดเกี่ยวกับเพศนั้นยังคงมีโทษปรับทางอาญารวมอยู่ด้วยซึ่งอัตราค่าปรับสูงสุดอยู่ที่ 400,000 บาท ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับมูลฐานความผิดนั้นด้วยว่ากฎหมายกำหนดค่าปรับเอาไว้แค่ไหนเพียงใด อย่างไรก็ตามอัตราโทษที่กล่าวมานั้นเป็นบทลงโทษทางอาญาแต่การลงโทษในทางแพ่งเป็นการใช้สิทธิเรียกร้องของผู้เสียหายที่จะเรียกเอาค่าสินไหมทดแทน โดยศาลจะใช้ดุลยพินิจในการกำหนดค่าสินไหมทดแทน กล่าวคือ “ค่าสินไหมทดแทนจะพึงใช้โดยสถานใดเพียงใดนั้น ให้ศาลวินิจฉัยตามควรแก่พฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด”

ความผิดเกี่ยวกับเพศไม่ว่าจะเกิดขึ้นกับผู้ใดไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นเพศหญิงหรือเพศชายก็ย่อมที่จะได้รับความเสียหายทั้งต่อร่างกายและจิตใจทั้งสิ้น เป็นตราบาปที่ฝังลึกอยู่ในใจมีอาจลึบเลือนผู้เสียหายจึงไม่กล้าที่จะเปิดเผยความจริงอันโหดร้ายนี้ให้ผู้ใดล่วงรู้ได้ โดยเฉพาะหากผู้เสียหายที่เป็นเพศหญิงจะมีความอับอายมากกว่าผู้เสียหายที่เป็นเพศชาย และไม่ไปแจ้งความดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิด จึงทำให้ผู้กระทำความผิดยังคงลอยนวลใช้ชีวิตอยู่ในสังคมต่อไป และหากผู้กระทำความผิดนั้นเป็นบุคคลที่มีหน้าตาในสังคม เป็นผู้มีอิทธิพลด้วยแล้วนั้นยิ่งทำให้ผู้เสียหายเกิดความเกรงกลัวที่จะไม่ไปแจ้งความดำเนินคดี เพราะอาจเกิดอันตรายกับตนเองหรือบุคคลในครอบครัวได้ จึงทำให้ผู้เสียหายไม่ได้รับการเยียวยาชดใช้ค่าสินไหมทดแทนที่ตนต้องถูกล่วงละเมิดหรือบางกรณีที่มีการแจ้งความดำเนินคดีไปแล้วก็มักจะได้รับการชดใช้เยียวยาตามความเสียหายที่เกิดขึ้นโดยที่ศาลพิจารณาจากพฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิดเป็นตัวกำหนดค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายที่เกิดขึ้น ซึ่งตามประมวลกฎหมายมาตรา 446 ได้บัญญัติกรณีของการทำละเมิดซึ่งทำให้ผู้ถูกละเมิดได้รับความเสียหายดังนี้ “ในกรณีทำให้เขาเสียหายแก่ร่างกายหรืออนามัยก็ดี ในกรณีทำให้เขาเสียเสรีภาพก็ดี ผู้ต้องเสียหายจะเรียกร้องเอาค่าสินไหมทดแทนเพื่อความที่เสียหายอย่างอื่นอันมิใช่ตัวเงินด้วยอีกก็ได้ สิทธิเรียกร้องอันนี้ไม่โอนกันได้ และไม่ตกสืบไปถึงทายาท เว้นแต่สิทธินั้นจะได้รับสภาพกันไว้โดยสัญญาหรือได้เริ่มฟ้องคดีตามสิทธินั้นแล้ว อนึ่ง หญิงที่ต้องเสียหายเพราะผู้ใดทำผิดอาญาเป็นทุณษีธรรมแก่ตนก็ย่อมมีสิทธิเรียกร้องทำนองเดียวกันนี้”

จากบทบัญญัติดังกล่าวนี้สามารถพิจารณาลักษณะของการทำละเมิด คือผู้กระทำได้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ร่างกาย อนามัย หรือทำให้เสียเสรีภาพก็ดี ผู้ต้องเสียหายจะเรียกร้องเอาค่าสินไหมทดแทนเพื่อความทั้งที่เป็นตัวเงิน และมีใช้ตัวเงินด้วยอีกก็ได้ นอกจากนั้นแล้ว หญิงผู้ต้องเสียหายเพราะถูกผู้ใดทำผิดอาญาเป็นทุณษีธรรมก็ย่อมมีสิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นก็ได้เช่นกัน ตามมาตรา 446 นั้น มีการเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนออกเป็น 2 ลักษณะด้วยกันคือ 1) ค่าเสียหายที่เป็นตัวเงิน กล่าวคือเป็นค่าเสียหายที่สามารถคำนวณได้เป็นตัวเงินว่าผู้เสียหายได้รับความเสียหายเป็นจำนวนเท่าใด เช่น ทำร้ายร่างกายต้องรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาล โดยผู้เสียหายต้องสูญเสียรายได้จากการทำงานวันละ 1,000 บาท เป็นเวลา 1 เดือน การคำนวณค่าเสียหายนี้จะคิด 1 เดือน เท่ากับ 30 วันตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 193/6 วรรคสามดังนี้ “...การคำนวณส่วนของเดือนตามวรรคหนึ่งและวรรคสอง ให้ถือว่าเดือนหนึ่งมีสามสิบวัน” ดังนั้นเมื่อผู้เสียหายต้องขาดรายได้วันละ 1,000 บาท เป็นเวลา 30 วัน จะคิดเป็นเงินได้เท่ากับ 30,000 บาท และ 2) ค่าสินไหมทดแทนเพื่อความที่เสียหายอย่างอื่นอันมิใช่ตัวเงิน กล่าวคือ เป็นค่าเสียหายใน

ลักษณะที่เป็นความทรมานทุกข์ทรมานจากบาดแผลที่ถูกทำร้าย บาดเจ็บจนทุพพลภาพหรือพิการ ขาดความสุขสำราญในชีวิต เป็นต้น ซึ่งค่าเสียหายอันมิใช่ตัวเงินนั้นจะเรียกได้จะต้องเป็นความเสียหายที่เกิดจากการเสียหายแก่ร่างกาย อนามัย และเสรีภาพเท่านั้น ส่วนความโศกเศร้าเสียใจที่เกิดขึ้นจากการที่ได้รับความเสียหายทางร่างกาย อนามัย หรือเสรีภาพจึงไม่อาจเรียกค่าสินไหมทดแทนได้ โดยพิจารณาได้จากคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 811/2558 “...ค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีมิใช่ค่าเสียหายโดยตรงที่เกิดจากการที่จำเลยทั้งสองบุกรุกและทำให้บ้านทั้งสองหลังของโจทก์ร่วมเสียหาย ส่วนค่าเสียหายต่อจิตใจก็คือค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายอย่างอื่นอันมิใช่ตัวเงินซึ่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 446 กำหนดให้เรียกร้องได้เฉพาะในกรณีทำให้เขาเสียหายแก่ร่างกายอนามัยหรือทำให้เขาเสียเสรีภาพเท่านั้น กรณีความเสียหายต่อทรัพย์สิน มาตรา 446 ไม่เปิดสิทธิให้แก่ผู้ต้องเสียหายเรียกร้องเอาได้ สำหรับค่าเช่าหรือค่าเสียโอกาสใช้สอยบ้านของโจทก์ร่วมนั้น การที่ก่อนเกิดเหตุโจทก์ร่วมไม่ได้ใช้สอยบ้านทั้งสองหลัง ไม่ได้หมายความว่าขณะเกิดเหตุโจทก์ร่วมจะใช้สอยหรือหาประโยชน์จากบ้านทั้งสองหลังของตนไม่ได้ ดังนั้น การที่จำเลยทั้งสองร่วมกันบุกรุกและทำให้บ้านทั้งสองหลังของโจทก์ร่วมเสียหาย จึงเป็นผลโดยตรงที่ทำให้โจทก์ร่วมเสียหาย ไม่อาจใช้สอยหรือหาประโยชน์จากบ้านทั้งสองหลังของตนได้...” คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1016/2561 “...การสูญเสียอวัยวะสืบพันธุ์ทำให้โจทก์ต้องทรมานทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสทั้งร่างกายและจิตใจไปตลอดชีวิต ถือเป็นความเสียหายอย่างอื่นอันมิใช่ตัวเงินตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 446 วรรคหนึ่ง...”

ส่วนค่าเสียหายกรณีเกิดความโศกเศร้าเสียใจมีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2816/2528 ได้ตัดสินเอาไว้ดังนี้ “...การที่โจทก์ได้รับความเศร้าโศกเสียใจ เนื่องจากได้รับโทรเลขที่จำเลยที่ 1 แจ้งข้อความผิดเป็นว่าบุตรสาวโจทก์ถึงแก่กรรมแล้วนั้น ความเศร้าโศกเสียใจของโจทก์เป็นเพียงอารมณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อทราบข่าวร้าย ไม่มีบทกฎหมายใดที่บัญญัติให้สิทธิโจทก์เรียกค่าเสียหายในเรื่องนี้ได้...”

ดังนั้น ตามมาตรา 446 วรรคที่สองได้บัญญัติว่า “... อนึ่ง หญิงที่ต้องเสียหายเพราะผู้ใดทำผิดอาญาเป็นทุสศีลธรรมแก่ตนก็ย่อมมีสิทธิเรียกร้องทำนองเดียวกันนี้” ฉะนั้น ความผิดอาญาที่เป็นทุสศีลธรรมตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น เป็นการกระทำความผิดที่ขาดศีลธรรมโดยที่การกระทำนั้นเป็นความผิดอาญารวมอยู่ด้วย เช่นการข่มขืน การกระทำอนาจาร ย่อมเป็นการกระทำความผิดอาญาที่ผู้กระทำความผิดศีลธรรม ซึ่งกรณีดังกล่าวผู้ถูกระทำได้รับความเสียหายทั้งด้านร่างกายและจิตใจรวมอยู่ด้วย แต่ในขณะที่กฎหมายได้บัญญัติมิให้มีการเรียกค่าเสียหายในส่วนที่เป็นค่าเสียหายที่มีอาจคำนวณได้เป็นเงินอย่างเช่น “ค่าความโศกเศร้าเสียใจ” ที่ตนถูกข่มขืนหรือถูกระทำอนาจาร ซึ่งเทียบได้กับคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2816/2528 ที่โจทก์ต้องมีความโศกเศร้าที่เกิดจากการกระทำของจำเลย เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า การกำหนดค่าสินไหมทดแทนเพื่อละเมิดกรณีความผิดที่เกี่ยวกับทุสศีลธรรมนั้น ผู้เสียหายย่อมมีความโศกเศร้าเสียใจเป็นธรรมดาเพราะการที่ตนต้องถูกทำละเมิดแต่ไม่สามารถที่จะเรียกค่าเสียหายที่เกิดจากความโศกเศร้าเสียใจ หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ค่าเสียหายทางจิตใจ” ได้ ซึ่งกรณีของผู้ถูกทำละเมิดนั้นได้รับความอับอาย ไม่สามารถที่จะเปิดเผยได้ต้องเก็บเป็นความลับและตายไปพร้อมกันกับตนเอง และมากไปกว่านั้นแล้วหากผู้กระทำละเมิดมีฐานะทางการเงิน หรือมีอำนาจหน้าที่การงานในสังคม ผู้ถูกระทำอาจไม่ได้รับความยุติธรรมก็เป็นไปได้

ความหมายของคำว่า ค่าเสียหาย หมายความว่า มูลค่าแห่งความเสียหายที่ผู้เสียหายพึงได้รับการชดใช้ พจนานุกรมออกซฟอร์ด เวอร์ดพาวเวอร์ (Oxford Word Power) ได้ให้ความหมายของคำว่า ค่าเสียหาย (Damages) หมายความว่า เงินชดเชยค่าเสียหายหรือจากการบาดเจ็บ⁶ พจนานุกรมเคมบริดจ์ (Cambridge) ได้ให้ความหมายของคำว่า ค่าเสียหาย (Damages) หมายความว่า เงินที่จ่ายให้กับบุคคลอื่นโดยบุคคลหรือองค์กรที่รับผิดชอบในการก่อให้เกิดการบาดเจ็บหรือการสูญเสีย⁷ พจนานุกรมกฎหมาย (Dictionary of Law) ได้ให้ความหมายของคำว่าค่าเสียหาย (Damages) หมายความว่า เงินที่โจทก์เรียกร้องจากจำเลยเพื่อชดใช้ค่าเสียหาย ส่วนคำว่า ค่าเสียหายเชิงลงโทษ (Punitive Damages) หมายความว่า ค่าเสียหายจำนวนที่เพิ่มขึ้น ซึ่งกำหนดให้ในจำนวนที่มาก และเหนือกว่าการทดแทนความเสียหายแก่ทรัพย์สินในกรณีที่มีการกระทำ ความผิดสร้างความเสียหาย และมีพฤติการณ์ของความรุนแรง การถูกบีบบังคับ เจตนาร้าย ฉ้อฉล หรือขาดความยับยั้ง เพื่อเย้ยหยัน ความเจ็บปวดทางจิตใจ ความรู้สึก ความอับอาย การถูกดูถูกเหยียดหยาม⁸ รศ. ดร.สุมาลี วงวิฑิต ได้ให้ความหมายของคำว่า “ค่าเสียหายแบบลงโทษ” หมายความว่า ค่าเสียหายที่ลงโทษให้ผู้ทำละเมิดเกิดความเข็ดหลาบ และต้องชดใช้ค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายด้วย¹⁰ พจนานุกรมเคมบริดจ์ (Cambridge) ได้ให้ความหมายของคำว่า ค่าเสียหายเชิงลงโทษ (Punitive Damages) หมายความว่า ค่าเสียหายจำนวนมากซึ่งลงโทษจำเลยในความสูญเสียหรืออันตรายที่เกิดแก่ผู้เรียกร้องเพื่อแสดงถึงการที่จำเลยประพฤติตัวไม่ดีต่อผู้ร้อง¹¹

ดังนั้นแล้ว การกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษ (Punitive Damages) เกิดขึ้นได้ใน 2 กรณี คือ 1) การกำหนดค่าเสียหายเพื่อเป็นการชดเชยความสูญเสียไปเพราะการละเมิด (Compensatory Damages) ซึ่งอาจเป็นค่าเสียหายทางทรัพย์สิน (Pecuniary Loss) หรือความเสียหายต่อชื่อเสียง (Humiliation Loss) และ 2) การกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษ (Punitive Damages) เป็นการกำหนดค่าเสียหายในเชิงลงโทษเพื่อเป็นการลงโทษอันเกิดจากการทำละเมิดที่ร้ายแรงเกินปกติ¹²

สำหรับประเทศไทยยังไม่มีบทลงโทษเชิงลงโทษในความผิดเกี่ยวกับเพศที่ชัดเจน คงมีเพียงบทบัญญัติในเรื่องของการละเมิดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 446 วรรคสอง คือ “อนึ่ง หญิงที่ต้องเสียหายเพราะผู้ใดทำผิดอาญาเป็นทุณษีธรรมแก่ตนก็ย่อมมีสิทธิเรียกร้องทำนองเดียวกันนี้” โดยการเรียก

⁶ ออกซฟอร์ด เวอร์ดพาวเวอร์, พจนานุกรมสำหรับผู้เรียน ฉบับอังกฤษ-ไทย (กรุงเทพฯ: ดวงกมลสมัย, 2547), 201.

⁷ Cambridge English Dictionary, “Damages,” Last modified n.d., Accessed October 1, 2023, <https://www.dictionary.cambridge.org/dictionary/english/damages/>

⁸ P.H. Collin, *Dictionary of law*, 3rd ed. (Teddington, Middlesex: Peter Collin Publishing Ltd., 2000), 99.

⁹ Bryan A. Garner, *Black’s Law Dictionary*, 7th ed. (St. Paul, MN: West Group, 1999), 390. อ้างถึงใน อนงค์รัตน์ คงลาภ, “ค่าเสียหายเชิงลงโทษ: ความท้าทายใหม่ในระบบกฎหมายของประเทศไทย,” แก๊ซครั้งล่าสุด 2562, สำนักการต่างประเทศ, สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2565, <https://oia.coj.go.th/th/file/get/file/20190208c81e728d9d4c2f636f067f89cc14862c133250.pdf/>

¹⁰ สุมาลี วงวิฑิต, *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิด จัดการงานนอกสั่ง และลามิควรรได้*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2562), 296.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, 297.

¹² เพ็ง เพ็งนิติ, *คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิด ความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, ม.ป.ป.), 376.

ร่องคำสินไหมทดแทนจะเป็นไปตามมาตรา 438 วรรคหนึ่ง คือ “ค่าสินไหมทดแทนจะพึงใช้โดยสถานใดเพียงใด นั้น ให้ศาลวินิจฉัยตามควรแก่พฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด...” ดังนั้นจากบทบัญญัติดังกล่าวจึงเห็นได้ว่า ศาลสามารถใช้ดุลยพินิจในการกำหนดค่าสินไหมทดแทนได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความร้ายแรงแห่งการทำละเมิดที่เกิดขึ้นแต่ก็ยังไม่มีความชัดเจนว่ามีการคิดค่าเสียหายในเชิงลงโทษมาปรับใช้

1.2 วัตถุประสงค์

1.2.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี ความหมาย และลักษณะของค่าเสียหายเชิงลงโทษ

1.2.2 เพื่อศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับค่าเสียหายเชิงลงโทษ ทั้งกฎหมายไทยและกฎหมายต่างประเทศ

1.2.3 เพื่อศึกษาสภาพปัญหาเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับค่าเสียหายเชิงลงโทษตามกฎหมาย ลักษณะละเมิด กรณีความผิดเกี่ยวกับทຸຣສິລຣຸຣມ

1.3 ขอบเขตการวิจัย

การศึกษานี้ มีขอบเขตการโดยศึกษาประวัติความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี ความหมาย และลักษณะของค่าเสียหายเชิงลงโทษ ศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับค่าเสียหายเชิงลงโทษ ทั้งกฎหมายไทย และกฎหมายต่างประเทศ ศึกษาสภาพปัญหาเกี่ยวกับค่าเสียหายเชิงลงโทษตามกฎหมายลักษณะละเมิด กรณีความผิดเกี่ยวกับทຸຣສິລຣຸຣມ นอกจากนี้การศึกษานี้ยังได้ทำการวิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับค่าเสียหายเชิงลงโทษตามกฎหมายลักษณะละเมิด กรณีความผิดเกี่ยวกับทຸຣສິລຣຸຣມ

1.4 ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษานี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) กล่าวคือ ทำการค้นคว้ารวบรวมเอกสารทั้งที่เป็นตำราภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ บทความของนักกฎหมายที่ได้รวบรวมแสดงความคิดเห็นหรือวิเคราะห์ปัญหาไว้ในวารสาร บทความทางวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังใช้วิธีการค้นหาข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อนำมาประกอบการศึกษา และนำความรู้ที่ได้รวบรวมไว้มาศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับกฎหมายและคำพิพากษาของศาล

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ทราบประวัติความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี ความหมาย และลักษณะของค่าเสียหายเชิงลงโทษ

1.5.2 ทราบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับค่าเสียหายเชิงลงโทษ ทั้งกฎหมายไทยและกฎหมายต่างประเทศ

1.5.3 ทราบสภาพปัญหาเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับค่าเสียหายเชิงลงโทษตามกฎหมาย ลักษณะละเมิด กรณีความผิดเกี่ยวกับทຸຣສິລຣຸຣມ

1.5.4 ได้รับแนวทางในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับค่าเสียหายเชิงลงโทษตามกฎหมายลักษณะละเมิด กรณีความผิดเกี่ยวกับทຸຣສິລຣຸຣມ

2. ผลการศึกษาวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่องค่าเสียหายเชิงลงโทษตามกฎหมายลักษณะละเมิด กรณีความผิดเกี่ยวกับทุจริต ผู้เขียนพบว่าประเด็นที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

สภานิติบัญญัติได้อ้างอิงหลักเกณฑ์อันเป็นข้อจำกัดของการกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษขึ้นในคดีรูคส์ กับ บาร์นาร์ด (Rookes v. Barnard) ซึ่งยังคงถือปฏิบัติอยู่จนถึงปัจจุบัน โดยในคดีดังกล่าวท่านลอร์ด เดฟลิน (Lord Devlin) ได้จำกัดขอบเขตของการกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษไว้เฉพาะ 3 กรณีดังต่อไปนี้คือ

2.1 กรณีที่เจ้าหน้าที่ของรัฐนั้นกระทำการตามอำเภอใจอันเป็นการกดขี่ข่มเหงประชาชน หรือกระทำการอันขัดต่อรัฐธรรมนูญ

กรณีที่เจ้าหน้าที่ของรัฐนั้นกระทำการตามอำเภอใจอันเป็นการกดขี่ข่มเหงประชาชน หรือกระทำการอันขัดต่อรัฐธรรมนูญเป็นการกระทำที่เข้าหลักเกณฑ์ โดยเป็นการกระทำโดยใช้อำนาจหน้าที่จากการเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ (Act must have been committed by one exercising government power) โดยสภานิติบัญญัติยอมรับเงื่อนไขและได้ให้คำจำกัดความคำว่า “เจ้าหน้าที่ของรัฐ” ไว้ในคดีของบริษัท แคสเซล แอนด์ คอมพานี จำกัด กับ บรูม (Cassell & Co., Ltd v. Broome) ว่าให้หมายความรวมถึงตำรวจ เจ้าพนักงานท้องถิ่น และข้าราชการอื่น ๆ ด้วย (Suits involving oppressive action by government servants)

2.2 กรณีที่จำเลยได้คำนวณแล้วว่าตนจะได้รับประโยชน์จากการกระทำละเมิดเกินไปจากค่าเสียหายที่ตนจะต้องชดใช้ให้แก่โจทก์

กรณีที่จำเลยได้คำนวณแล้วว่าตนจะได้รับประโยชน์จากการกระทำละเมิดเกินไปจากค่าเสียหายที่ตนจะต้องชดใช้ให้แก่โจทก์ โดยคำว่า “ผลประโยชน์” รวมไปถึง กรณีที่จำเลยต้องการผลประโยชน์จากโจทก์ในด้านวัตถุ หรือเป็นทรัพย์สินบางอย่างที่จำเลยอยากได้ แต่ไม่สามารถหามาเองได้นอกจากจะต้องจ่ายเงินในจำนวนที่มากกว่า โดยสภานิติบัญญัติให้ความชัดเจนสำหรับความผิดนี้ไว้ในคดีของบริษัท แคสเซล แอนด์ คอมพานี จำกัด กับ บรูม (Cassell & Co., Ltd v. Broome) โดยระบุว่าความผิดในกรณีนี้จะต้องประกอบไปด้วยหลักเกณฑ์ 2 ประการ คือ 1) ผู้กระทำละเมิดรู้อยู่แล้วว่าการกระทำนั้นเป็นการฝ่าฝืนต่อกฎหมาย หรือขาดสติยังคิดว่าการกระทำดังกล่าวผิด หรือไม่ผิดต่อกฎหมาย (A knowledge that the proposed action is against the law or reckless disregard for whether the proposed action is illegal or legal) และ 2) การตัดสินใจที่จะกระทำนั้นเนื่องมาจากโอกาสที่ผู้กระทำละเมิดจะได้รับประโยชน์จากการกระทำนั้นคุ้มค่ามากกว่าที่ตนจะชดใช้ค่าเสียหาย (A decision to carry on doing the proposed action because the prospects of material advantage outweigh the prospects of material loss) โดยความผิดประเภทนี้หมายความว่ารวมถึง กรณีการหมิ่นประมาท (Libel), บุกรุก (Trespass) และการกระทำความผิดอันมีเจตนามุ่งร้ายและผิดต่อกฎหมาย (Other Malicious)

2.3 กรณีที่มีกฎหมายบัญญัติให้ต้องชดใช้ค่าเสียหายเชิงลงโทษไว้อย่างชัดเจนสำหรับความผิดนั้น

กรณีที่มีกฎหมายบัญญัติให้ต้องชดใช้ค่าเสียหายเชิงลงโทษไว้อย่างชัดแจ้งสำหรับความผิดนั้น ๆ (suits for punitive damages expressly authorized by statute) ซึ่งตัวอย่างของกฎหมายที่บัญญัติถึง การบังคับใช้ค่าเสียหายเชิงลงโทษก็คือ The Reserve Auxiliary Forces Act 1952 ที่ระบุว่า “...การกระทำ ที่ได้ก่อให้เกิดความเสียหายอย่างใด ๆ จากการแปลงสภาพ หรือกระบวนกรอื่นใดอันเกิดขึ้นจากการละเว้น การเพิกเฉย หรือ การฝ่าฝืนต่อกฎหมาย ศาลมีอำนาจตัดสินพฤติกรรมของจำเลย ซึ่งหากศาลเห็นว่าสมควรก็ สามารถจะให้จำเลยชดเชยค่าเสียหายเชิงลงโทษจากการกระทำความผิดดังกล่าวได้เพื่อให้สาสมกับที่โจทก์ได้ ได้รับความเสียหาย”

ประเทศสหรัฐอเมริกาถือว่าเป็นประเทศที่มีการบังคับใช้ค่าเสียหายเชิงลงโทษอย่างแพร่หลายมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นในระบบกฎหมายจารีตประเพณี (Common Law) โดยแนวความคิดของการกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษในประเทศสหรัฐอเมริกาถูกกำหนดเพิ่มเติมขึ้นนอกเหนือจากค่าสินไหมทดแทน โดยมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อเป็นการลงโทษจำเลยจากการกระทำความผิดที่มีพฤติการณ์ร้ายแรง และ 2) เพื่อเป็นการยับยั้งป้องปรามมิให้กระทำความผิดอันมีลักษณะเดียวกันเช่นนั้นอีกในอนาคต โดยค่าเสียหายเชิงลงโทษของประเทศสหรัฐอเมริกาสามารถกำหนดได้ หากว่าการกระทำความผิดนั้นมีลักษณะของการกระทำที่เกิดจากพฤติกรรมที่เป็นการซ้ำเติมให้เกิดความรุนแรงขึ้น เช่น การกระทำโดยเจตนาร้าย (Maliciousness) การกระทำโดยจงใจ หรือเจตนา (Willfulness) การกระทำโดยประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงโดยไม่คำนึงถึงสิทธิของบุคคลอื่น (Recklessness) การกระทำโดยประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง (Gross Negligence) การกดขี่ข่มเหง (Oppression) เป็นต้น

3. สรุปผล และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง ค่าเสียหายเชิงลงโทษตามกฎหมายลักษณะละเมิดกรณีความผิดเกี่ยวกับทุจริต ผู้เขียนสามารถสรุปผลและมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

3.1 สรุปผล

การกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษ (Punitive Damages) เกิดขึ้นได้ใน 2 กรณี คือ 1) การกำหนดค่าเสียหายเพื่อเป็นการชดเชยความสูญเสียไปเพราะการละเมิด (Compensatory Damages) ซึ่งอาจเป็นค่าเสียหายทางทรัพย์สิน (Pecuniary loss) หรือความเสียหายต่อชื่อเสียง (Humiliation loss) และ 2) การกำหนดค่าเสียหายเชิงลงโทษ (Punitive damages) เป็นการกำหนดค่าเสียหายในเชิงลงโทษเพื่อเป็นการลงโทษอันเกิดจากการทำละเมิดที่ร้ายแรงเกินปกติ

สำหรับประเทศไทยยังไม่มีบทลงโทษเชิงลงโทษในความผิดเกี่ยวกับเพศที่ชัดเจน คงมีเพียงบทบัญญัติในเรื่องของการละเมิดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 446 วรรคสอง คือ “อนึ่ง หญิงที่ต้องเสียหายเพราะผู้ใดทำผิดอาญาเป็นทุรศีลธรรมแก่ตนก็ย่อมมีสิทธิเรียกร้องทำนองเดียวกันนี้” โดยการเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนจะเป็นไปตามมาตรา 438 วรรคหนึ่ง คือ “ค่าสินไหมทดแทนจะพึงใช้โดยสถานใดเพียงใดนั้น ให้ศาลวินิจฉัย

ตามควรแก่พฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด...” ดังนั้นจากบทบัญญัติดังกล่าวจึงเห็นได้ว่า ศาลสามารถใช้ดุลยพินิจในการกำหนดค่าสินไหมทดแทนได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความร้ายแรงแห่งการทำละเมิดที่เกิดขึ้นแต่ก็ยังไม่มีความชัดเจนว่ามีการคิดค่าเสียหายในเชิงลงโทษมาปรับใช้ อย่างไรก็ตามศาลไทยเคยมีคำพิพากษาความผิดเกี่ยวกับเพศโดยนำเอาหลักการลงโทษเชิงลงโทษมาปรับใช้คือ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 336/2475 “ในชั้นที่จำเลยต้องทำคดีอาชญากรรมว่าผิดฐานกระทำความผิดอาชญากรรมจำเลยยังให้การเล่าพยานสืบว่า นายเทียนหอมมยงจำเลยกับนางสาวมะปรางเคยลักลอบร่วมประเวณีกันซึ่งทวีความเสียชื่อเสียงเกียรติยศแก่นางสาวมะปรางอยู่ชั่วชีวิต จึงให้จำเลยให้สินไหมทดแทนหรือเบี้ยค่าขวัญให้โจทก์ 1,500 บาท เพื่อให้สมแก่เหตุที่เจ้าทุกข์ระงำใจ และเป็นเยี่ยงอย่างสำหรับป้องกันไม่ให้กระทำความผิดชนิดนี้อีกในภายหน้า” คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2573/2518 “โจทก์ฟ้องว่าจำเลยข่มขืนกระทำชำเราจนเป็นเหตุให้โจทก์ตั้งครรภ์และคลอดบุตรคือเด็กชาย บ. ขอให้จำเลยใช้ค่าเสียหายและรับเด็กชาย บ.เป็นบุตรพร้อมทั้งให้มีสิทธิใช้นามสกุลของจำเลยกับเรียกค่าอุปการะเลี้ยงดูบุตรด้วยนั้น แม้บิดาโจทก์เคยฟ้องจำเลยเป็นคดีอาญาว่าจำเลยข่มขืนกระทำชำเราโจทก์และศาลพิพากษาถึงที่สุดให้ยกฟ้องเพราะบิดาโจทก์ไม่มีอำนาจฟ้อง โดยมีคำพิพากษาว่าจำเลยมิได้ข่มขืนกระทำชำเราโจทก์ ย่อมไม่ทำให้หลักฐานของคดีโจทก์ในเรื่องนี้เสียไป

เมื่อฟังได้ว่าจำเลยข่มขืนกระทำชำเราโจทก์จนเป็นเหตุให้โจทก์ตั้งครรภ์ถูกจำเลยข่มขืนกระทำชำเราจนตั้งครรภ์ ทำให้ค่าของความเป็นสาวต้องตกต่ำ และค่าใช้จ่ายในการคลอด กับแสดงว่าเด็กชาย บ. เป็นบุตรของจำเลยมีสิทธิใช้นามสกุลของจำเลยให้จำเลยจ่ายค่าอุปการะเลี้ยงดูเด็กชาย บ.ตั้งแต่คลอดจนถึงวันฟ้องและจ่ายต่อไปเป็นรายเดือนจนกว่าเด็กชาย บ.จะมีอายุครบ 20 ปี

จำเลยให้การต่อสู้ว่า ค่าเสียหายตามฟ้องเกี่ยวกับละเมิดขาดอายุความเมื่อศาลชั้นต้นพิพากษายกฟ้อง โจทก์อุทธรณ์ จำเลยมิได้ตั้งประเด็นเรื่องอายุความมาในคำแก้อุทธรณ์ และเมื่อศาลอุทธรณ์พิพากษายืนโจทก์ฎีกาต่อมา จำเลยก็มีได้ยื่นคำแก้ฎีกาจึงไม่ประเด็นเรื่องอายุความในชั้นฎีกา”

สำหรับความผิดตามกฎหมายอื่น ประเทศไทยได้มีการนำเอาแนวคิดเรื่องค่าเสียหายเชิงลงโทษมาใช้ได้แก่ ความผิดตามพระราชบัญญัติความลับทางการค้า พ.ศ. 2545 ที่บัญญัติถึงค่าเสียหายเชิงลงโทษไว้ในมาตรา 13 พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2551 มาตรา 42 พระราชบัญญัติความรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดจากสินค้าที่ไม่ปลอดภัย พ.ศ. 2551 มาตรา 11 เป็นต้น

3.2 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องค่าเสียหายเชิงลงโทษตามกฎหมายลักษณะละเมิด กรณีความผิดเกี่ยวกับทຸຣສິລຣຸຣມ ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

3.2.1 เห็นควรให้มีการออกคำพิพากษาศาลฎีกาที่เกี่ยวกับค่าเสียหายเชิงลงโทษตามกฎหมายลักษณะละเมิด กรณีความผิดเกี่ยวกับทຸຣສິລຣຸຣມ

3.2.2 เห็นควรให้กำหนดหลักเกณฑ์ดังกล่าวไว้ให้ชัดเจนในบทบัญญัติของกฎหมายให้ผู้บังคับใช้กฎหมายต้องปฏิบัติตามกรอบของกฎหมายที่บัญญัติไว้ และนอกจากนี้ การกำหนดหลักเกณฑ์ค่าเสียหายเชิง

ลงโทษตามกฎหมายลักษณะละเมิด กรณีความผิดเกี่ยวกับทຸຣສິລຣຣມໄວ້อย่างชัดเจนในบทบัญญัติของกฎหมาย ยังเกิดประโยชน์อีกประการหนึ่งก็คือ ผู้ที่บังคับใช้กฎหมายสามารถนำหลักเกณฑ์ดังกล่าวมาใช้เป็นมาตรการทางกฎหมายเพื่อให้บุคคลซึ่งอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายได้เกิดความเกรงกลัวต่อกฎหมายและตระหนักถึงความรับผิดชอบที่จะต้องชดใช้และเยียวยาในผลจากการกระทำละเมิดนั้น

References

- Bryan A. Garner. *Black's Law Dictionary*. 7th ed. St. Paul, MN: West Group, 1999. Quoted in Anongrat Konglap. "Punitive damages: New challenges in the Thai legal system," Office of International Affairs. Last modified 2019. Accessed October 1, 2022. <https://www.oia.coj.go.th/th/file/get/file/20190208c81e728d9d4c2f636f067f89cc14862c133250.pdf/> [In Thai]
- Cambridge English Dictionary. "Damages." Cambridge Dictionary. Last modified n.d., Accessed October 1, 2023. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/damages/>
- Oxford Wordpower. *Dictionary for Thai Learners, English-Thai Edition*. Bangkok: Duangkamol Samai, 2004. [In Thai]
- Peng Pengniti. (n.d.) *Explanation of the Civil and Commercial Code on Torts, Tort Liability of Officials, and Other Related Laws*. 2nd ed. Bangkok: The Institute of Legal Education Thai Bar Association, n.d. [In Thai]
- P.H. Collin. *Dictionary of law*, 3rd ed. Teddington, Middlesex: Peter Collin Publishing Ltd., 2000.
- Prasit Jongwichit. *Civil and Commercial Code on Torts, Unlawful Work, and Undue Enrichment*. 3rd ed. Bangkok: Ramkhamhaeng University, 2011. [In Thai]
- Priyawadee Srichai. "Legal Issues Concerning Compensation for Mental Damages in Civil Procedure." Master's Thesis, Graduate School Ramkhamhaeng University, 2011. [In Thai]
- Royal Institute. *Royal Institute Dictionary 2011 in Honor of His Majesty the King on the Auspicious Occasion of His Majesty the King's 7th Cycle Birthday Anniversary*, December 5, 2011. Bangkok: Royal Institute, 2013. [In Thai]
- Sumalee Wongwittit. *Civil and Commercial Code on Torts, Management of Unauthorized Work, and Undue Enrichment*. 2nd ed. Bangkok: Ramkhamhaeng University, 2019. [In Thai]
- Surachai Puangchusak. "Punitive Damages for Torts." Doctor's Thesis, Graduate School Ramkhamhaeng University, 2010. [In Thai]